

Cartea mai cuprinde: anexe (p. 197-213), surse (p. 215), bibliografie (p. 217-220), indice de localități (p. 221-223) și indice de nume (p. 225-228).

Așadar, o excelentă cunoscătoare a fondurilor de arhivă, Camelia Elena Vulea ne oferă prin *Școala românească în vicariatul greco-catolic al Hațegului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului XX* o lucrare care din punct de vedere istoriografic, prin felul în care a fost gândită și, ca atare, scrisă, vine să acopere o arie mai puțin cercetată până acum, ce contribuie la ilustrarea unor momente din trecutul românilor hațegani și care este, fără niciun dubiu, demnă de cel mai ridicat interes.

Anca-Daniela HUȚ*

Viorel Gheorghe Codrea, Maria Basarab, *Parohia Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Cugir. Restitutio*, fără editură, Deva, 2011, 336 p.

Cartea pe care ne propunem să o recenzăm constituie una dintre puținele monografii dedicate special istoriei unei mari parohii greco-catolice transilvănene. Tocmai de aceea, subiectul fiind circumscris unei teme de interes, ar trebui să acopere întreaga problematică, adeseori complexă, pe care titlul o impune.

Lucrarea debutează cu un **Cuvânt introductiv** (p. 5-6) semnat de Alexandru Mesian, episcop de Lugoj, cel care dă și binecuvântarea tipăririi volumului.

Urmează o **Prefață** (p. 7-17), în care cei doi semnatari ai lucrării își motivează demersul istoric și confesional prin lipsa unei monografii de gen - demers altfel lăudabil - însă păcătuiesc printr-o nedisimulată atitudine subiectivă și implicare emoțională, uneori exagerată. Mai mult chiar, autorii cărții dovedesc carențe flagrante de documentare și nu numai. Un bun exemplu îl constituie chiar un paragraf din prefață, prin care este acuzată lipsa oricărei



* Doctorand, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia; e-mail: danianca_hd@yahoo.com.

monografiile dedicate Cugirului sau istoriei comunității unite din Cugir. Iată citatul:

„Există o schiță monografică a orașului Cugir, cu accente și pe satul Vinerea, care aparține de Cugir. De asemenea, mai există diverse lucrări care au intenții și veleități monografice referitoare la localitatea Cugir, dar care sunt departe de o lucrare monografică propriu-zisă.

Există, de asemenea, încă o lucrare monografică a comunei Cugir, dactilografiată, finalizată în octombrie 1932 de Augustin Berian, dar care face puține referiri la Parohia Greco-Catolică [...]. În toate aceste lucrări există foarte puține referiri la comunitatea greco-catolică, cu atât mai puțin la parohiile (sic!) greco-catolice din Cugir” (p. 10).

Aceste apечieri trebuiau bine cântărite înainte de a fi așternute pe hârtie. Lăsăm la o parte schița monografică în care am încercat să redăm locul convenit comunității unite în istoria Cugirului², dar nu putem trece cu vederea reala contribuție adusă istoriei Cugirului de autorii monografiei orașului Cugir, publicată în anul 1993. Volum în care pot fi regăsite ample și corecte referiri la Biserica greco-catolică (atât la lăcașul de cult, cât și la comunitate), la învățământul confesional, la viața culturală, dar și la alte aspecte de interes general sau particular³.

Prin urmare, lucrarea recenzată debutează într-o notă de subiectivism datorat și ignoranței față de efortul celor care înainte s-au aplecat, chiar cu sârg și imparțialitate, asupra subiectului deja amintit.

Capitolul I, *Repere ale Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică. Parohia Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Cugir. Considerații documentare* (p. 19-164).

Acest prim capitol este cel mai consistent, reprezentând circa o treime din economia lucrării. Așa cum era firesc, debutează cu o introducere în problematica Unirii religioase a românilor transilvăneni, canalizată însă pe același discurs cu accente sentimentaliste, extrem de vizibile în mai multe pasaje, cum ar fi, de pildă, cel referitor la călugărul Sofronie din Cioara și activitatea sa în zonă, rezumată la termeni precum „preot apostat”, „agitator”, care a recurs la „mijloace nedemne de o activitate creștină” etc. Așa explică autorii acestui capitol părăsirea Unirii de către cugireni (p. 20), ignorând textul unei plângeri înaintate de ortodocșii din scaunul Orăștie mitropolitului sârb Nenadovici, din anul 1759, în care se spunea că locuitorii de rit ortodox „de 15 ani, se bat cu Uniții ca cu nesce fiară sălbatice”⁴, mențione din care ne dăm seama că neînțelegerile au fost mult mai vechi și

² Popa 2005.

³ *Cugir-500*.

⁴ Bunea 1902, p. 144.

ele nu se leagă strict de mișcările antiunioniste de la începutul deceniului cinci.

Dar, aflăm că brusc, imediat după activitatea „agitatorului” Sofronie, „Cugirul redevine majoritar unit, chiar dacă localități înconjurătoare nu revin la Unire”. Așteptam însă și explicația acestui fapt, pe care autorii evită să o ofere, întrucât era evident că nu este rodul convingerii localnicilor. Să fi contat în acest deznodământ transformarea Cugirului în sat grăniceresc, între anii 1764-1766? Cu siguranță, da! Or, este un fapt știut, orice localitate intrată în rândul regimentelor de graniță avea obligația ca populația sa să îmbrățișeze confesiunea greco-catolică.

Nu putem trece așa ușor peste evenimentele (istorice) legate de (re)întoarcerea la Unire a cugirenilor, atestate documentar prin scrisoarea adresată de magistratul din Sebeș guvernatorului Transilvaniei, Samuel von Brukenthal, prin care cel dintâi deplângea în anul 1768 situația gravă, existentă încă la acea dată, creată prin strămutarea celor 264 de familii cugirene și colonizarea unui număr egal de familii. Același document ne spune limpede că „grănicerii se comportă foarte rău”, magistratul exemplificând concret situația tensionată printr-un caz:

„Într-una din zile un grănicer din Romos l-a lovit în mod criminal pe cugireanul care locuia în casa sa, într-o duminică seara la asfințit l-a ademenit cu intenția de a-l omorî, l-a lovit în așa măsură în ceafă, în partea de jos și de sus a corpului astfel că dacă nu ar fi eșuat prima lovitură, cu siguranță ar fi murit, și de atunci zace bolnav, grănicerul dimpotrivă, în pofida cererilor noastre adresate verbal domnului Gärtner, este liber”⁵.

Cu siguranță, acesta nu era un caz izolat, cugirenii izgoniți fiind nevoiți, în lipsa unei case, să trăiască, așa cum ne spune aceeași scrisoare, „în mod promiscuu printre ceilalți locuitori, în gospodării părăsite, în parte la marginea satelor”⁶. Aceste cauze au dus, în cele din urmă, la formarea cătunelor de munte din jurul Cugirului, între care Mugești și Goasele, în anii 1807-1808, și-au afirmat dorința de-a rămâne ortodoxe⁷. Aici putem aminti și cazul preotului ortodox Toma din Cugir care la 1758, împotriva Unirii, a fost reținut timp de mai multe săptămâni, dar în cele din urmă a fost eliberat de judele scaunului Orăștiei⁸. Deci suferințele au fost în ambele tabere și nu este cazul, credem, să mai căutăm victime doar în curtea unei singure Biserici.

⁵ Göllner 1974, p. 200, doc. 33.

⁶ *Ibidem*.

⁷ SJHAN, fond Parohia Greco-Catolică Orăștie, nr. 1/1807, f. 8r; 2/1808, f. 1-2r; vezi și Popa 2000-2001, p. 55-56; Popa 2005, p. 53.

⁸ Lupaș 1943, p. 258.

Lista preoților uniți cugireni a fost reconstituită până la anul 1903, din cele consemnate de Demetriu Radu în „Șematismul” său, omițând însă pe chiar primul paroh unit, care a semnat „Cartea de mărturie”, anume preotul Adam. Autorii ne mărturisesc că: „Despre preoții din secolul al XVIII-lea nu am găsit încă, date documentare”. Desigur, nedumerirea noastră este: unde? În fondurile arhivistice, în bibliografie? Fiindcă asemenea date există! Sau cei doi se referă strict la singurul fond arhivistic pe baza căruia a fost întocmită lucrarea, cel al arhivelor din Deva? Indiferent de răspuns, trebuie să punctăm faptul că lucrări esențiale apărute în ultimul timp, și care au umplut acest „gol”, al datelor pentru veacul al XVIII-lea, nu sunt știute și, prin urmare, folosite. Le recomandăm în acest sens autorilor doar lucrarea Gretei Miron, în care sunt cuprinse informații documentare din arhive, desigur altele decât cele de la Deva, despre preoții de la Cugir în deceniile 6-7 ale secolului al XVIII-lea⁹. Tot aici putem menționa faptul că arhivele din Alba Iulia păstrează câteva documente referitoare la ultimul an din acest secol (anul 1800), în care este amintit în mai multe rânduri preotul unit Todor și problemele cu care el și comunitatea se confruntau atunci¹⁰.

Pe acest fond al lipsei „datelor documentare” privitoare la primul secol de la Unire este total greșit plasată și perioada de păstorire a „misteriosului” preot Ioan Clain. Dacă s-ar fi citit cu atenție conținutul însemnării marginale de pe *Liturghier*-ul tipărit la Târgoviște, la care autorii au avut acces, și în care apare amintit ca slujind în parohia Cugir un anume Ioan Clain (p. 27), nu ar fi fost necesară căutarea sa în secolul al XIX-lea! După cum o spune lămuritor *Adeverința Klainiană*, datele cuprinse în ea fac referire la timpul trecut, respectiv cele privitoare la Ioan Clain la o perioadă cu 80 de ani mai veche de anul 1858, anul redactării însemnării, deci la anul 1778! Or, acum este amintit, într-adevăr, un preot Ioan în Cugir, așa că misterul ar fi fost simplu de dezlegat. Ceea ce nu ne spune Maria Basarab, și aceasta ar fi lămurit lucrurile definitiv, este că o altă tipăritură (*Stratnic* de Blaj) îi amintește numele lui Ioan Clain, ca donator al cărții „în anul 1778 deckemvrie în 12 zile” către „Besearca Kujeriului”¹¹.

Ca un plus al acestui capitol trebuie să amintim însă reconstituirea vieții parohiei și a comunității prin ample referințe la documentele cuprinse în fondurile arhivistice studiate de autori. Formația de filolog a Mariei

⁹ Miron 2004, p. 220, 507, 513-514, 527 (anexele nr. III-V).

¹⁰ SJAAN, fond: Mitropolia Greco-Catolică Română. Mitropolia Greco-Catolică Română de Alba Iulia și Făgăraș-Blaj. Arhiva generală. Acte neînregistrate, nr. 13/1800, f. 2r, 4-4v.; 28/1800, f. 3r. (referiri publicate și în Popa 2005, p. 61-62).

¹¹ Informație pusă la dispoziție, cu multă amabilitate, de către d-na Doina Dregheciu (Muzeul Național al Unirii Alba Iulia), căreia îi mulțumim călduros și pe această cale.

Basarab a ajutat-o să modeleze în scris un univers al efervescentei comunității unite cugirene din cursul secolului al XIX-lea, după ce pericolul revenirii la ortodoxie ținea de domeniul trecutului. Sunt înviate fapte, oameni de bine, poporeni, toți strânși în jurul unor preoți rămași de referință pentru satul cugirean: Nicolae Sanciali, George Bercianu, Ioan Dreghiciu. Importante rămân prin punerea lor în circulație protocoalele, inventarele bisericești și prezentarea evoluției parohiei unite până în momentul desființării sale în anul 1948. Totuși, nu putem trece cu vederea aceeași lipsă a oricărei referințe bibliografice către lucrările publicate pe acest segment de timp¹², fapt neobișnuit într-o lucrare care se dorește a fi una de specialitate.

Documentele prezentate ne oferă informații extrem de diverse. Dintre acestea le amintim și pe cele referitoare la demografia confesională care ar fi trebuit, în mod necesar, să fie raportate la contribuțiile deja publicate¹³, ca să nu mai vorbim de cele inedite păstrate în alte arhive, precum cea de la Alba Iulia.

Un rol aparte este acordat istoriei parohiei unite după evenimentele din anul 1989, când o parte a cugirenilor repun bazele bisericii greco-catolice ce funcționează azi într-un lăcaș propriu de cult cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”. Sunt prezentate, de asemenea, disputele recente pe plan local între preoții ortodocși și uniți pentru vechea biserică ridicată de Sanciali în cimitirul mare, dispute care nu sunt altceva decât o continuare, în haine moderne, a rivalității confesionale ce dănuie deja de trei veacuri.

Capitolul II, Religie. Învățământ. Istorie. Cultura. Miscellanea (p. 165-234).

Cel de-al doilea capitol este extrem de generos ca diversitate și volum de informații. Cele mai bogate referiri aparțin învățământului de reuniune grănicerească, fiind valorificate numeroasele documente existente în fondul arhivistic de vean. Sunt subliniate legăturile strânse existente între școală și biserică, între preot și învățător, precum și rolul învățământului de reuniune grănicerească în educația copiilor. Au fost aduse în atenție circulare, situații, programe și manuale școlare, probleme curente cu care dascălii și elevii școlii se confruntau. Din păcate, și acest bogat și interesant material arhivistic rămâne neancorat suficient în datele deja publicate privitoare la

¹² Din care rezumăm doar pe cele care au adus contribuții strict privitoare la parohia unită din Cugir: Florea, Ionaș 1988; Schiau 1993; Florea 1993a; Florea 1993b; Lupea 1997-1998; Maior 1998; Popa 2000-2001; Popa 2004a; Popa 2004b; Popa 2005.

¹³ Schematismus 1835; Hitchins, Beju 1974; Hitchins, Beju 1977; Răduțiu 1977; Răduțiu 1987-1988; Florea, Ionaș 1988; Hitchins, Beju 1989; Florea 1993a; Schiau 1993; Schiau, Barna 1993; Josan *et alii* 1995; Dörner 1995; Dörner 1996a; Dörner 1996b; Rotariu *et alii* 1997a; Rotariu *et alii* 1997b; Rotariu *et alii* 1999; Dumitran *et alii* 2009.

învățământul de reuniune grănicerească, pe ansamblu, și cel cugirean, în particular, precum și în documentele păstrate în alte fonduri arhivistice¹⁴.

Prea repede, autorii au trecut peste însemnătatea înființării școlii grănicerești de la Cugir, situată undeva imediat după anul 1765, în contextul primelor școli românești rurale transilvănene. De precizat faptul că în școala trivială de la Cugir se predă în trei limbi (română, germană, latină) și nu în două limbi, iar anul înființării sale nu poate fi 1764 (p. 167), așa cum s-a mai afirmat în literatura de specialitate¹⁵, ci un an ulterior lui 1765, așa cum vine să ne sugereze datele conscripției episcopului Atanasie Rednic din 1765, unde Cugirul nu figurează încă printre localitățile cu școli românești¹⁶.

Cartea veche românească existentă în parohia unită din Cugir ne trimite către un teritoriu mult mai bine stăpânit de autoarea Maria Basarab. Aici ne sunt prezentate mai multe liste de cărți ilustrând fondul existent în anumite perioade de timp. Cele mai valoroase rămân însă, mai cu seamă prin însemnările marginale, cărțile păstrate în fondul Arhiepiscopiei Ortodoxe Alba Iulia, inventariate de Doina Dregheciu, și păstrate în manuscris, a căror punere în circulație se realizează acum, însă doar parțial, întrucât fondul repertoriat este mult mai mare. Din păcate, iarăși nu se fac trimiteri către lucrările unde au fost deja publicate sau amintite unele exemplare de carte veche¹⁷, o importantă operă văduvită în acest sens fiind cea a copistului Ierei Avraam din Cugir, care între anii 1703-1705 a trecut în manuscris un *Molitvenic* tipărit la Bălgrad în anul 1689¹⁸.

Despre biserica-monument, cu hramul *Sfânta Treime*, ridicată în anul 1809 prin grija preotului Nicolae Sanciali și a companiei de grăniceri, autorii amintesc doar câteva lucruri generale. Pictura altarului, realizată de *Ioan Zugravu din Poiana*, în anul 1809, a cărei valoare a fost relevată într-un studiu de către A. Avakian¹⁹, a înlesnit bisericii obținerea statutului de monument. Astăzi, pe fondul nepăsării preotului slujitor, vechea pictură nu se mai păstrează, iar acest lucru trebuie subliniat aici²⁰. Nimic însă în lucrare despre

¹⁴ A fost doar citată, dar neutilizată, una dintre lucrările prof. Nicolae Florea (Florea 1982-1983), o altă contribuție a aceluiași autor (Florea 1993b) fiind necitată, aceasta din urmă prezentând informații păstrate în vechiul fond al școlii din Cugir. Necunoscute au rămas și lucrările privitoare la aceeași problemă semnate de Al. Bucur, pe baza unor documente aflate în arhivele de la Sibiu (Bucur 2005; Bucur 2006) sau lucrarea de sinteză a lui Ioachim Lazăr (Lazăr 2002).

¹⁵ Florea 1993b, p. 123-124.

¹⁶ Bunea 1902, p. 365; Albu 1944, p. 198.

¹⁷ Mârza, Dregheciu 1989, p. 185; Florea 1993b, p. 149; Dregheciu 1988, p. 326, notele 22, 24; Dregheciu 1997, p. 374, poz. 36.

¹⁸ Mârza 1978, p. 294-295, fig. 1-2.

¹⁹ Avakian 1981, fig. 14.

²⁰ Informația deja a fost prezentată voalat în lucrarea Fleșer *et alii* 2005, p. 29.

superbele lucrături din lemn de acum două secole, păstrate din fericire și azi, despre odoare, icoane etc., expresie și ele ale grijii pentru lăcașul de cult al parohiei, dar și despre darea de mână a poporenilor.

În acest context sunt aduse în discuție și problemele actuale legate de retrocedarea bisericii din cimitir, autorul intervenției (preotul Viorel Gheorghe Codrea) invocând lipsa unui spirit ecumenic a preotului ortodox „care și numai la auzul cuvintelor *unit, greco-catolic, Biserică Unită* sau *Biserică greco-catolică* face apoplexie” (p. 231). Credem că astfel de cuvinte nu au ce căuta într-o lucrare care se dorește a fi scrisă tocmai în spiritul ecumenic invocat, și ele nu fac decât să repună pe tapet disputele mijlocului de veac XVIII. Desigur, aici cugirenii nu trebuie să uite că biserica din cimitir a aparținut de drept uniților și să accepte acest lucru ca pe o realitate istorică.

Capitolul III, *Biografii - Preoți și Dascăli* (p. 235-247).

Biografia preoților și dascălilor Cugirului ne prezintă cele mai importante personalități care, prin destinul lor, și-au legat, într-un fel sau altul, numele de comună și parohie. Prezentarea preoților debutează cu numele lui Ioan Klain (p. 236) (corect Clain sau Klein) a cărei situație în suita preoților este din nou echivocă, deși perioada de păstorire a sa la Cugir am stabilit-o, credem noi corect, la anii '70 ai secolului al XVIII-lea²¹. Este, în schimb, subliniată relația de rudenie a sa, prin fiica Eva, cu Nicolae Sanciali, următorul preot prezentat de cei doi autori. Biografia acestuia din urmă este schițată prin câteva date relevante, alături de unele fără importanță în activitatea sa, nefiind cunoscute sau fiind evitate unele lucrări care au atins acest subiect, între care amintim biografia dedicată acum aproape un deceniu²², dar și alte lucrări care au tangență cu activitatea preotului Sanciali²³. Privitor la anul nașterii sale, 1780, acesta este unul aproximativ de noi și nicidecum unul cert, iar numirea sa ca preot în Cugir s-a realizat, cu siguranță, nu în anul 1809 (p. 237), ci în anul 1800²⁴.

Alte neconcordanțe întâlnim în privința lui Nicolae Sanciali II, fiul protopopului Sanciali, pornind de la data nașterii sale. Acesta nu s-a născut pe 2 martie 1803, ci, conform statisticii greco-catolicilor din Cugir din anul 1870, pe data de 12 mai 1809²⁵. Sanciali II este cel care afirmă, mult mai clar

²¹ Popa 2005, p. 51.

²² Popa 2004b, p. 245-261.

²³ Florea 1993b; Dănilă 1996, p. 131-132.

²⁴ SJAAN, fond Oficiul Parohial român unit Cugir. Matricula B. Tomul I (1800-1856). Născuți. Oficiul Parohial român unit Cugir, I, Născuți, f. 1r.

²⁵ Botezul său a fost oficiat de către preotul Cleonichie Bianga și de tatăl său, Nicolae Sanciali senior. Nașul de botez a fost Nicolae Oltean; SJAAN, fond Oficiul Parohial român unit Cugir. Matricula B. Tomul I (1800-1856). Oficiul Parohial român unit Cugir, I, Născuți, f. 7r.

decât poate ne-o relevă alte surse²⁶, relația sa de rudenie cu familia Micu-Clain, cerând stipendii din fondul clainian pentru fiul său Augustin, elev la Blaj, asupra căruia, prin testament avea dreptul și familia sa²⁷.

În privința medalionului dedicat preotului George Bercianu (p. 239-240) este deja redundant să mai menționăm faptul că biografia ce i-am dedicat-o²⁸ nu este cunoscută de cei doi autori, iar textul singheliei de numire ca preot în Romos a lui Bercianu, publicată de noi integral²⁹, este reprodusă în fragment, cu transcriere incorectă (p. 239).

Trecând la dascălii cugireni, avem doar de precizat, măcar în treacăt că primul învățător al școlii românești de aici nu este Nicolaus Micu, atestat la 1859, ci Elia Muntean, dascăl la școala grănicerească, amintit încă în anul 1777³⁰.

Capitolul IV, *Biografii. Protopopii Districtului Protopopesc al Cugirului* (p. 249-264).

Capitolul conține biografiile protopopilor, unii dintre ei discutați prin activitatea de preoți ai Cugirului (Nicolae Sanciali, George Bercianu) și în capitolul anterior, alții doar protopopi ai districtului care nu a purtat regulat în titulatura sa numele Cugirului. Pot fi regăsite aici și biografiile protopopilor Ioan Papp Ilieș, Petru Vălean, Iustin Moldovan, Nicolau Nestor, Ștefan Pop, Iuliu Rațiu, Valeriu Traian Frențiu, Romul Crișan, Iosif Petean, Ioan Ienea, Valer Paveloni, Solomon Armeanu și Silviu Lucian Bindea.

Capitolul V, *Parohia Cugir - Parohie pentru mileniul III* (p. 265-279).

În acest capitol sunt sintetizate date privitoare la menirea actuală a Bisericii greco-catolice în cadrul lumii creștine, în ansamblu ei, și rolul activității pastorale în cadrul parohiei din Cugir, în particular.

Lucrarea se încheie cu scurte **Concluzii** (p. 280-283), urmate de un rezumat în limba franceză (p. 284-285), bibliografie (p. 286-291) - în treacăt spus, extrem de săracă și, uneori, nereprezentativă -, lista de abrevieri (p. 292), indici selectivi de nume și localități (p. 293-297) și anexe (ilustrație), ultima strict cu aspecte din activitatea recentă a parohiei și câteva fragmente din documente mai vechi.

Ca o remarcă generală la finalul recenziei noastre, observăm că pe parcursul lucrării autorii au scris cu o nedisimulată implicare emoțională confesională, de care nu au reușit să se detașeze decât formal, în rare cazuri.

²⁶ Popa 2004b, p. 255, nota 39.

²⁷ Botezan, Matei 1982, p. 332.

²⁸ Popa 2004a, p. 131-141.

²⁹ *Ibidem*, p. 131-133, fig. 1-2.

³⁰ Albu 1944, p. 219-220; Schiopu, Irimescu-Sofroni 1968, p. 496; Albu 1971, p. 219.

Pentru un istoric astfel de evidențe diminuează valoarea interpretărilor oferite unor aspecte „fierbinți” din istoria Unirii religioase a cugirenilor. Tot pentru un istoric, „detașarea” cu care lucrarea a fost scrisă fără a ține cont de literatura publicată pe acest subiect, dovedește o alegere pe care nu dorim să o mai calificăm în vreun fel. Or, o studiere a trecutului și prezentului unei comunități confesionale nu trebuie să eludeze o abordare istorică, dimpotrivă, o recomandă. De asemenea, limitarea cercetării la un singur fond arhivistic, cel mai bogat e adevărat, impietează profund asupra conținutului lucrării, lăsând la o parte documente extrem de necesare, precum cele privitoare la învățământ (arhiva școlii), matricolele parohiale, statistica locuitorilor uniți ai Cugirului redactată de Bercianu, informații despre patrimoniul bisericesc, fondul de carte veche etc.

Prin urmare, cartea nu își poate revendica atributul de monografie, atât timp cât pentru întocmirea lucrării s-a utilizat, exclusiv (cu excepția fondului actual, recent al parohiei), doar fondul arhivistic devean, fiind ignorate alte fonduri importante, precum cel al arhivelor din Alba Iulia, Sibiu, Lugoj sau Cugir.

Cu toate lipsurile arătate, trebuie să remarcăm însă și părțile bune ale lucrării. În primul rând, cartea aduce contribuții evidente, prin punerea în circulație a numeroase informații inedite. Pe baza acestora istoria parohiei greco-catolice din Cugir, cândva una dintre cele mai importante din Episcopia Lugojului, s-a îmbogățit substanțial. Mai avem însă de așteptat până o istorie a sa completă, împreună cu a comunității care a susținut-o, să fie scrisă *sine ira et studio*.

Cristian Ioan POPA*

Abrevieri bibliografice

- | | |
|---------------------|---|
| Albu 1944 | - Nicolae Albu, <i>Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800</i> , Biblioteca Institutului de Istorie Națională, XVI, Blaj, 1944. |
| Albu 1971 | - Nicolae Albu, <i>Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867</i> , București, 1971. |
| Avakian 1981 | - Arutium Avakian, <i>Probleme de restaurare a frescelor</i> , în BOR, 1-2, 1981, p. 175-245. |
| Botezan, Matei 1982 | - Ioana Botezan, Alexandru Matei, <i>Arhiva personală Timotei Cipariu. Catalog</i> , București, 1982. |

* Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia; e-mail: cristian.popa@uab.ro.

- Bucur 2005 - Alexandru Bucur, *Scurt istoric al învățământului grăniceresc din Cugir*, în *SUCH*, II, 2005, p. 225-227.
- Bucur 2006 - Alexandru Bucur, *Scurt istoric al învățământului grăniceresc din Cugir*, în *PA*, V-VI, 2006, p. 261-264.
- Bunea 1902 - Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902.
- Cugir 500* - Consiliul Local al orașului Cugir (ed.), *Cugir-500 (1493-1993)*, Sibiu, 1993.
- Dănilă 1996 - Nicolae Dănilă, *Biserica Greco-Catolică în istoria Sebeșului*, în *Cultura creștină, s. n.*, II, 1, 1996, p. 123-137.
- Dörner 1995 - Anton E. Dörner, *Date privind evoluția ciumei din Transilvania în perioada anilor 1738-1739*, în Sorina Bolovan, Ioan Bolovan (coord.), *Sabin Manuilă. Istorie și demografie*, Cluj-Napoca, 1995, p. 169-199.
- Dörner 1996a - Anton E. Dörner, *Contribuții la istoria ciumei din anii 1718-1720 în Cugir*, în *Transilvania între medieval și modern*, Cluj-Napoca, 1996, p. 34-39.
- Dörner 1996b - Anton E. Dörner, *Contribuții la istoria ciumei din anii 1718-1720 în județul Alba*, în *Apulum*, XXXIII, 1996, p. 9-12.
- Dreghicium 1994 - Doina Dreghicium, *Semnarea unor scrieri ale lui Petru Maior în colecții de carte românească veche din județul Alba*, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 323-334.
- Dreghicium 1997 - Doina Dreghicium, *Pagini din istoria învățământului în județul Alba, oglindite în însemnări de carte (sec. XVIII-XIX)*, în *Apulum*, XXXIV, 1997, p. 367-377.
- Dumitran et alii 2009 - Daniel Dumitran, Ana Dumitran, Florean-Adrian Laslo (ed.), *„...virtuți decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...”. Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767*, Alba Iulia, 2009.
- Fleșer et alii 2005 - Gheorghe Fleșer, Ioana Rustoiu, Ana Dumitran, *Biserici românești de zid din județul Alba, vol. I. Protopopiatul Ortodox Sebeș*, Alba Iulia, 2005.
- Florea 1982-1983 - Nicolae Florea, *Contribuții la istoria învățământului. Școlile de reuniune grănicerească*, în *Sargetia*, XVI-XVII, 1982-1983, p. 559-563.
- Florea 1993a - Nicolae Florea, *Cugirul-sat grăniceresc*, în *Cugir-500 (1493-1993)*, Sibiu, 1993, p. 35-40.
- Florea 1993b - Nicolae Florea, *Aspecte culturale*, în *Cugir-500 (1493-1993)*, Sibiu, 1993, p. 123-165.
- Florea, Ionaș 1988 - Nicolae Florea, Vasile Ionaș, *Conscripția satului grăniceresc Cugir din anul 1766*, în *Apulum*, XXV, 1988, p. 333-350.
- Göllner 1974 - Carol Göllner, *Die Siebenbürgische Militärgrenze. Ein Beitrag zur sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1762-1851*, Buchreihe der Südosdeutschen Historischen Kommission, Band 28, München, 1974.
- Hitchins, Beju 1974 - Keith Hitchins, Ioan Beju, *Documente privitoare la trecutul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania după 1761*, în *MA*, 1-3, 1974, p. 13-46.

- Hitchins, Beju 1977 - Keith Hitchins, Ioan Beju, *Statistica românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766*, în *MA*, 7-9, 1977, p. 505-551.
- Hitchins, Beju 1989 - Keith Hitchins, Ioan Beju, *Conscripția săunăală a clerului român de pe pământul crăiesc. 1733. (II) – Conscriptioes Popparum Wallachicorum in Natione Saxonica*, în *MA*, 4, 1989, p. I-XXIV.
- Josan *et alii* 1995 - Nicolae Josan, Gheorghe Fleșer, Ana Dumitran, *Oameni și fapte din trecutul județului Alba în memoria urmașilor*, BMA, III, Alba Iulia, 1995.
- Lazăr 2002 - Ioachim Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Lupea 1997-1998 - Constantin Lupea, *Oșiterii români din regimentul I grăniceresc român de la Orlat*, în *Sargetia*, XXVII/1, 1997-1998, p. 831-861.
- Maior 1998 - Liviu Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, 1998.
- Mălinaș 1994 - Ioan Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740-80), a împăraților Iosif al II-lea (1780-90) și Leopold al II-lea (1790-92)*, Oradea, 1994.
- Mârza 1978 - Eva Mârza, *Patru manuscrise românești vechi din secolul al XVIII-lea*, în *Apulum*, XVI, 1978, p. 293-306.
- Mârza, Dreghiciu 1989 - Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Cartea românească veche în județul Alba. Secolele XVI-XVII. Catalog*, Alba Iulia, 1989.
- Miron 2004 - Greta Monica Miron, „...poruncește, scoală-te, du-te, propoveduește...”. *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, 2004.
- Pâclișanu 1991-1993 - Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite (Partea II-a, 1752-1783)*, în *Perspective*, nr. 53-60, 1991-1993, p. 1-197.
- Popa 2000-2001 - Cristian Ioan Popa, *Primele atestări documentare ale localităților de pe valea Cugirului. Etimologii și controverse istoriografice*, în *AUA*, 4-5, 2000-2001, p. 47-58.
- Popa 2004a - Cristian Ioan Popa, *O personalitate a timpului său mai puțin cunoscută: George Bercianu - paroh și protopop greco-catolic al Cugirului*, în *AUA*, 8, 2004, p. 131-141.
- Popa 2004b - Cristian Ioan Popa, *Protopopul greco-catolic Nicolae Sanciali (†1852) din Cugir – repere biografice*, în *Cultura creștină*, serie nouă, 3-4, 2004, p. 245-261.
- Popa 2005 - Cristian Ioan Popa, *Cugir. Schiță monografică*, Alba Iulia, 2005.
- Răduțiu 1977 - Aurel Răduțiu, *Conscripția lui Petru Pavel Aron din anul 1750*, în *ActaMN*, XIV, 1977, p. 411-417.
- Răduțiu 1987-1988 - Aurel Răduțiu, *Conscripția lui Petru Pavel Aron din anul 1750. Date noi*, în *AILA*, XXVIII, 1987-1988, p. 475-499.
- Rotariu *et alii* 1997a - Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Iulian Pah, Elemer Mezei, *Recensământul din 1857 Transilvania*, ed. a II-a, Studia Censualia Transilvanica, Cluj-Napoca, 1997.
- Rotariu *et alii* 1997b - Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Cornelia Mureșan, *Recensământul din 1880 Transilvania*, Studia Censualia Transilvanica, Cluj-Napoca, 1997.

- Rotariu *et alii* 1999 - Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Elemer Mezei, *Recensământul din 1900*, Studia Censualia Transsilvanica, Cluj-Napoca, 1999.
- Schiau 1993 - Simion Schiau, *Atestarea documentară a localității Cugir și evoluția sa până la jumătatea sec. al XVIII-lea*, în *Cugir-500 (1493-1993)*, Sibiu, 1993, p. 28-35.
- Schiau, Barna 1993 - Simion Schiau, Ștefan Barna, *Aspecte ale evoluției demografice a localității Cugir*, în *Cugir-500 (1493-1993)*, Sibiu, 1993, p. 48-53.
- Schiopu, Irimescu-Sofroni 1968 - Vasile Schiopu, Rodica Irimescu-Sofroni, *Contribuții la cunoașterea școlilor regimentului I românesc de graniță de la Orlat*, în *Sargeția*, V, 1968, p. 495-503.
- Schematismus 1835 - *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro anno Christo nato M.DCCC.XXX.V*, Blaj, 1835.
- SJAAN - Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale.
- SJHAN - Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale.

Inovație și modernitate în scrisul istoric la Augustin Bunea

„Intrând cu dragoste frățească de român în mijlocul D[omniilor]-Voastre, cred că lucrul cel mai plăcut ce Vi-l pot face este să Vă vorbesc ceva despre o țărișoară, din care, după o tradiție veche și neîntreruptă, s-a făcut descălecatul Țării Românești, și care, fiind veacuri de-a rândul în legături strânse cu Muntenia, a avut o înrăurință foarte mare asupra întăririi și dezvoltării neamului românesc din Ardeal. Această țărișoară este Țara Oltului sau a Făgărașului” (p. 21-22).

Într-un astfel de captivant și dens vocabular istoric se adresa, în scris, canonicul și profesorul din Blaj Augustin Bunea (1857-1909), în anul 1909, membrilor Academiei Române, odată cu alegerea sa în rândul nemuritorilor, propunându-le să le vorbească despre *Stăpânii Țării Oltului*.

„Discursul de intrare în Academia Română”, pe care n-a mai reușit să-l susțină, din cauza neașteptate-i morți, va fi tipărit inițial, structurat în opt secvențe, beneficiind de *Prefața* lui Ioan Bianu, la București, în 1910, de-a lungul a 61 de pagini. Însă, acel text a ajuns, din nou, în atenția istoricilor și cercetătorilor, grație unei ediții îngrijite de lect. univ. dr. Marcela Ciorța de la Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, beneficiind și de un dens studiu introductiv redactat de acad. Ioan-Aurel Pop³¹, actuala ediție demonstrând acuratețea mai vechilor constatări ale istoricului Pompiliu Teodor care, pornind de la opera scrisă a lui Augustin Bunea, Ioan Lupaș și Silviu Dragomir, stabilea existența unei noi etape în evoluția organică a fenomenului: *Noua generație de istorici români ardeleni*. Într-o perioadă în care se

³¹ Bunea 2010a.

Lista abrevierilor

Acta	- Acta (Siculica). Muzeul Național Secuiesc. Sfântu-Gheorghe.
ActaArch	- Acta Archaeologica. Copenhagen.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művész-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” Cluj-Napoca).
AIGS	- Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”. Târgu Mureș.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Aluta	- Aluta (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Muzeul Banatului. Timișoara.
AnEtn	- Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AOG	- Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Wien.
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia/Anuarul Muzeului Național al Unirii. Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArhSom	- Arhiva Someșană. Arhiva Someșană. Revistă istorico-culturală. Năsăud, 1924-1940.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița-Cluj-Napoca.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918”. Alba Iulia.
AUO	- Analele Universității din Oradea. Istorie, Arheologie. Oradea.
BAHC	- Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis. Hunedoara.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.

BA	- Biblioteca de arheologie. Muzeul Național de Istorie a României. București.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
Barlangkutatas	- Barlangkutatas. Hoehlenforschung. Budapest (1913-1943).
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
BHAUT	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timișoara.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii. Alba Iulia.
BMMN	- Buletinul Muzeului Militar Național. București.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMP	- Bibliotheca Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
Bonner Jahrbücher	- Bonner Jahrbücher. Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Köln/Bonn.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
Boreas	- Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie. Münster.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
BS	- Bibliotheca Septemcastrensis. Sibiu.
BSNR	- Buletinul Societății Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. București.
BSPF	- Bulletin de la Société Préhistorique Française. Paris.
BȘȘC	- Buletinul Societății Științifice din Cluj. Cluj.
BUA	- Bibliotheca Universitatis Apulensis. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
CAI	- Caiete de Antropologie Istorică. Revistă Semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică. Universitatea „Babeș-Bolyai”. Cluj-Napoca.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”. Bacău.
CB	- Caiete Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCRPM	- Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal. București.
CI	- Cercetări Istorică. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iași.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.

CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București (1920-1945).
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumidava	- Cumidava. Muzeul Județean Brașov. Brașov.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) – XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. București.
Delfo	- Il coltello di Delfo. Rivista di cultura materiale e archeologia industriale. Roma.
Der Anschnitt	- Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau. Bochum.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
EA	- Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology. Association for Environmental Archaeology.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest.
FSI	- Forensic Science International.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
GCA	- The Geochimica et Cosmochimica Acta. Washington University.
Germania	- Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Deva (1880-1913).
IJO	- International Journal of Osteoarchaeology. United States.
Interacademica	- Interacademica. Les travaux de la VI-ème et VII-ème session annuelle Cernăuți (1999) et Mangalia/Neptun (2000) (editori: Victor Cojocaru, A. G. Korvin-Piotrovskij, Adrian Poruciu). București, 2001.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JAA	- Journal of Anthropological Archaeology.
JAR	- Journal of Archaeological Research. New York.
JAS	- Journal of Archaeological Science, Academic Press. United States.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.

JQS	- Journal of Quaternary Science.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JSKV	- Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins. Hermannstadt (Sibiu) (1881-1922).
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat <i>Revista Teologică</i> , (1907-1947) și este urmată de aceeași revistă.
Marmatia	- Marmatia. Muzeul Județean Maramureș. Baia Mare.
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
Materijali	- Poeci ranih zemljoradnickih kultura u Vojvodini i Srpskom Podunavlju, Materijali X, Srpsko arheološko društvo. Gradski muzej, Subotica. Beograd.
MB	- Mitropolia Banatului. Timișoara.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MI	- Magazin istoric. Revistă de cultură istorică. București.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Nemus	- Nemus. Alba Iulia.
Nexus	- Nexus. The Canadian Student Journal of Anthropology. Department of Anthropology McMaster University Hamilton, Ontario, Canada.
OJA	- Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc., United Kingdom.
OmIA	- Omagiu Profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice (ed. Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu). Alba Iulia, 2005.
OmPCI	- Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani (ed. Emil Condurachi, Georges Cogniot, Pavel Reiman, Stanciu Stoian). București, 1965.
OpuscArchaeol	- Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.
PA	- Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
Partium	- Analele Universității Creștine Partium. Oradea.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
Perspective	- Perspective. Revista Misiunii Române Unite din Germania. München.
PB	- Patrimonium Banaticum. Timișoara.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Constanța.
Potaissa	- Potaissa. Studii și comunicări. Turda.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QSR	- Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
RM	- Revista muzeelor. București.
RMM	- Revista muzeelor și monumentelor istorice. București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istoricе și de Artă. București.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
Saalburg Jahrbuch	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg-Museums. Berlin.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului Județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
Singidunum	- Singidunum. Muzej grada Beograda. Beograd.
SJ	- Saalburg-Jahrbuch. Publikationen des Saalburgmuseums. Saalburg.
SOA	- Südostdeutsches Archiv. München.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMMIM	- Studii și materiale de muzeografie și istorie militară. Muzeul Militar Central. București, 1968.
SP	- Studii de Preistorie. București.
StComCaransebeș	- Studii și comunicări. Muzeul Județean de Etnografie și Istorie Locală. Caransebeș.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare. Satu Mare.
Suceava	- Suceava. Anuarul Muzeului Județean. Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu. Sibiu.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).
Symposium Badener	- Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
The Bead Journal	- The Bead Journal (din anul 1978 <i>Ornament</i>). The Bead Museum, Glendale. Arizona.
Thracо-Dacica	- Thracо-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara (1971-1979).

TISER	- Travaux de l'Institut de Spéléologie « Emile Racovitza ». București.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
VAH	- Varia Archaeologica Hungarica. Budapest.
VAMZ	- Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VHA	- Vegetation History and Archaeobotany. The Journal of Quaternary Plant Ecology, Palaeoclimate and Ancient Agriculture - Official Organ of the International Work Group for Palaeoethnobotany.
Vigilia	- Vigilia. Budapest.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean. Arad.